

תהליך קבלת ההחלטה להגר של עולים-פליטים מאוקראינה

קארין אמית*

תקציר

מחקר זה בוחן את תהליך קבלת ההחלטה להגר של פליטים, תהליך אשר לא זכה להתייחסות מספקת בספרות ההגירה. המחקר מתמקד בפליטים מאוקראינה שהגיעו לישראל לאחר פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה ובאמצעות מודל לקבלת החלטות להגר מנסה להציג את מורכבותו של התהליך על שלביו השונים ואת הגורמים שהביאו להחלטה להגר דווקא לישראל, תוך כדי בחינת סוגיות הקשורות לזהות ולשייכות. במסגרת המחקר בוצעו 22 ראיונות מובנים למחצה עם עולים-פליטים מאוקראינה שלאחר הגעתם לארץ שוכנו במלונות קליטה. ניתוח הממצאים מצביע על מספר תמות מרכזיות. למרות האזהרות המוקדמות, המלחמה התקבלה בהפתעה גמורה והובילה לעזיבה מהירה ולא מתוכננת. עם זאת, מרבית המרואיינים ביצעו בדיקות זכאות לעלייה לישראל עוד לפני פרוץ המלחמה ואף אספו מידע מארגונים יהודיים וישראליים. לארגונים אלו, אשר נציגיהם ליוו את הפליטים בתהליך הבריחה ובמרכזי המקלט בארצות הגובלות באוקראינה, היה משקל בהחלטה להגר דווקא לישראל. על פי עדויות העולים-הפליטים, תחושות הקבלה ו"הביתיות" שהם זכו להן בתוך הכאוס שאפיין את מסע הבריחה, לרבות הפגיעה הממשית בביתם וברכושם, תרמו לחיזוק החלטה זו. בחינת תהליך ההחלטה להגר מציפה סוגיות הקשורות לזהות ולשייכות של העולים-פליטים ליהדות ולישראל ומחדדת את הרב ממדיות של המושג "בית". השוואת דפוס קבלת ההחלטות של עולים-פליטים לזה של עולים מבחירה באמצעות מודל קבלת ההחלטות להגר מחדד את הדמיון ואת השוני שבין התהליכים. לבד מן התובנות התאורטיות ממחקר ראשוני זה, הוא עשוי לתרום גם לקובעי מדיניות בשלבי התכנון והקליטה של עולים-פליטים בארץ.

מילות מפתח: קבלת החלטה להגר, פליטים, זהות ושייכות

* פרופ' קארין אמית, המרכז האקדמי רופין, karina@ruppin.ac.il

מבוא

מחקר זה מנסה להתחקות אחר תהליך קבלת ההחלטה של פליטים¹ אם להגר לארץ אחרת או להישאר בארץ מוצאם. ספרות המחקר העוסקת בתהליך קבלת ההחלטה להגר דלה ואיננה מספקת (Thompson, Koikkalainen & Kyle, 2016; Bal & Willems 2014; 2017). מרבית המחקרים אשר בחנו את תהליך קבלת ההחלטה להגר התמקדו במהגרים מבחירה (לרוב מהגרים כלכליים), והתבססו על מודלים מובנים המפרטים את שלבי התהליך (De Jong, 2000; Amit & Riss, 2013). מחקר זה בוחן את תהליך קבלת ההחלטה להגר של פליטים, תהליך שלא נחקר רבות בשל ההנחה כי התהליך רלוונטי פחות בקרב פליטים אשר ההגירה נכפתה עליהם. המחקר מאתגר הנחה זו ומתמקד בתהליך קבלת ההחלטה המעורב בעזיבתם של פליטים את ארץ מוצאם.

המחקרים המעטים המתייחסים להחלטה להגר בקרב פליטים בוחנים את תהליך ההגירה כ"מסע" אשר הפליטים מתלבטים בו אם לחזור לארץ המוצא שלהם, להישאר בארץ היעד או להמשיך הלאה ליעד אחר (Ben Ezer & Zetter, 2015). מחקרים אלו ואחרים מנסים לאתר את הגורמים המשפיעים על החלטת הפליטים לנוע במסעם ממדינה למדינה (Kuschminder, 2017; Balinchenko, 2021), אך אינם מדגישים מספיק את תהליך קבלת ההחלטה עצמו ואת מעורבותם של גורמי זהות ושייכות בו.

מחקר זה מנסה לתאר לעומק את תהליך קבלת ההחלטה להגר של זכאי עלייה שהגיעו מאוקראינה לישראל בעקבות מלחמת רוסיה-אוקראינה שפרצה ב-24 בפברואר 2022. עולים אלו נאלצו להימלט מאוקראינה בשל המלחמה, ולכן המונח המגדיר אותם ביתר דיוק ואשר ייעשה בו שימוש במחקר זה הוא עולים-פליטים.² המחקר מנסה להציג את מורכבותו של התהליך על שלביו השונים ואת מכלול הגורמים שהביאו להחלטה להגר דווקא לישראל ואף ייבחנו בו סוגיות הקשורות לזהות ולשייכות. מלבד התובנות התאורטיות ממחקר ראשוני זה, הוא עשוי גם לתרום לקובעי מדיניות בשלבי התכנון והקליטה של עולים-פליטים בישראל.

תהליך קבלת ההחלטה להגר: סקירת ספרות

מהגרים מבחירה

ההחלטה להגר היא החלטה חשובה עבור הפרט, מאחר שתהליך ההגירה מלווה בעלויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. כלכלנים נאו-קלאסיים אשר חקרו את תהליך ההגירה הניחו כי הפרטים הבוחרים להגר פועלים משיקולים רציונליים, ולפיכך יבחרו להגר רק אנשים המאמינים כי יצליחו לכסות את העלות הכרוכה בהגירה באמצעות המיומנויות והכישורים שלהם (Chiswick, 1979; Hgen-Znker, Hennessey & Mazzilli, 2023). מחקרים אלו התמקדו במהגרים כלכליים, קרי מהגרים מבחירה אשר המניע המרכזי להגירתם הוא שיפור מצבם הכלכלי. תהליך ההחלטה להגר כמו גם המניעים המובילים להחלטה נבחנו במשך השנים מנקודות מבט מחקריות שונות (Carling & Collins, 2018; Czaika & Reinprecht, 2022). לטענת דה-האס (De Haas, 2011), מחקרים המתמקדים בהחלטה להגר ברמת המיקרו נשענים בעיקר על הגישה הנאו-קלאסית, אולם נדרשת מסגרת התייחסות פסיכולוגית-התנהגותית להבנת תהליך זה. קוקליין וקלי (Koikkalainen & Kyle, 2016) מנסים לתת מענה לפער זה בספרות ומתעמקים בתהליך

¹ על פי אמנת הפליטים של האו"ם (1951), פליטים מוגדרים כפרטים אשר אינם מסוגלים או אינם מוכנים לחזור לארץ מוצאם עקב חשש מבוסס מרדיפה מסיבות של גזע, דת, לאום, חברות בקבוצה חברתית מסוימת או דעה פוליטית ועקב סכנת חיים על רקע מלחמות וסכסוכים.

² במונח עולים-פליטים נעשה שימוש בדו"חות המכון להגירה ושילוב חברתי שפורסמו לאחר פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה.

החברתי-קוגניטיבי המתרחש אצל המתעניינים בהגירה בטרם התרחשה. לטענתם, המתעניינים בהגירה מדמיינים את המעבר ונמצאים במשא ומתן קוגניטיבי פנימי עם המבט לעתיד. מחקר מאוחר יותר של קוקליין ואחרים (Koikkalainen et al., 2022), שנערך בקרב מהגרים מאירופה ללונדון, מתמקד אף הוא בתהליך הקוגניטיבי המתרחש בקרב המהגרים הפוטנציאליים ומחלק אותם לשלוש קבוצות: המתכננים, החולמים והמזדמנים. המתכננים והחולמים חושבים מראש על המעבר ומדמיינים את תוצאותיו, ואילו המזדמנים מנצלים הזדמנות הנקרות פתאום בדרכם. מחקר אחר ברוח זו (Thompson, 2017) מציע לאמץ במחקרים בתחום קבלת ההחלטה להגר גישה המתבססת על דמיונות גאוגרפיים (geographical imaginations). לפי גישה זו לאנשים יש דמיונות מנטליים של מקומות שונים ושל האנשים המתגוררים בהם, ולדמיונות אלו השפעה על תהליך קבלת ההחלטה אם להגר או להישאר (Riano & Baghdadi, 2007).

את תהליך קבלת ההחלטה להגר אפשר לאפיין כתהליך הדומה לקבלת החלטות של פרטים בנושאים שונים. כך עולה ממחקרם של אמית וריס (Amit & Riss, 2013) אשר נערך באמצעות מחקר איכותני וכמותי בקרב עולים מצפון אמריקה לישראל. במחקרם הם מיישמים מודל קבלת החלטות מתחום הצרכנות המורכב מחמישה שלבים בתהליך קבלת ההחלטה (Schiffman & Kanuk, 2005). על פי מודל זה המוצג בתרשים 1, השלב הראשון הוא שלב ההכרה בצורך (בעיה) ונובע מחוסר שביעות רצון מהמגורים בארץ המוצא ו/או מציאת ארץ יעד מתאימה. השלב השני הוא שלב איסוף המידע על ארץ היעד. בשלב השלישי מתבצע תהליך של שקילת אלטרנטיבות: להישאר או להגר לארץ כלשהי. בשלב הרביעי מתקבלת ההחלטה עצמה אחרי עיבוד כל המידע. השלב החמישי והאחרון מתבצע לאחר המעבר, ובו מתקיימת הערכה של תוצאות ההחלטה להגר. אמית וריס (Amit & Riss, 2013) מצביעים במחקרם על משך הזמן הארוך יחסית (2–10 שנים) שבו מתלבטים העולים (שלב ראשון). בתהליכים העוקבים, שהם קצרים יותר (שלב שני ושלישי), העולים אוספים מידע ממגוון מקורות (באופן מקוון ופיזי) ובעיקר מרשתות חברתיות בארץ היעד. נוסף על כך, נמצא כי למאפיינים סוציו-דמוגרפיים יש משקל בתהליך קבלת ההחלטה להגר (מגדר, מניעי הגירה, מצב משפחתי, גיל וכו').

תרשים 1. מודל קבלת החלטות להגר

ישנם מחקרים בתחום קבלת ההחלטה להגר המפנים את הזרקור גם לתפקיד הקהילה, והם מציגים שיקולים להחלטה הקשורים לרשתות חברתיות ולקהילה בארץ המוצא או היעד (De Jong, 2000; Amit & Riss, 2007; Haug, 2008). דה-ג'ונג (De Jong, 2000) מציע מודל שלפיו למאפייני ההון האנושי של

הפרט, מאפייני משק הבית ומשאביו ומאפייני קהילת המוצא יש השפעה על סדרת משתנים הכוללים משאבים ומאפיינים קהילתיים, נורמות ההגירה במשפחה, תפקידים וציפיות מגדריות ושביעות רצון ממקום המגורים. מחקרו של דה-ג'ונג (De Jong, 2000) וכן מחקרים נוספים מצביעים על ההשפעה שיש לרשתות חברתיות ולתרבות בקהילה על הכוונות להגר. בסדרת מחקרים שנערכו בבולגריה ובגרמניה נמצא כי קיומו של הון חברתי בארץ היעד, המתבטא בקשרים חברתיים ומשפחתיים, מגדיל את הסיכוי להגירה אליה, וכי לחברי משק הבית בארץ המוצא יש השפעה ניכרת על תהליך קבלת ההחלטה אם לעזוב או להישאר (Haug, 2008).

מחקרים הבוחנים את ההחלטה להגר ברמת המקרו מנתחים בעיקר מגמות הגירה בינלאומיות תוך קישורן למשברים ולשינויים כלכליים, חברתיים ופוליטיים ולוקחים בחשבון את מדיניות ההגירה והמדיניות הכלכלית בארץ המוצא ובארץ היעד (Van Hear, Bakewell & Long, 2018). שינויים במדיניות הכלכלית בארץ המוצא והיעד, בעיקר בתחום המיסוי, עשויים להשפיע על ההחלטה אם להישאר או להגר (Kleven, Landais, Muñiz & Stantcheva, 2020). כך עולה ממחקרים הבוחנים את תנודות ההגירה בעקבות שינויים במדיניות המיסוי בהכנסות (Young, Varner, Lurie & Prisinzano, 2016). דלה פרגולה (DellaPergola, 2018) (2020) בוחן את מגמות ההגירה של יהודים בעולם ומדגיש את השפעתם של גורמים ברמת המקרו בתחום הכלכלי פוליטי וחברתי בארצות השונות על ההחלטה להגר. מחקרו, המסכם את תנודות ההגירה לישראל בשנים 1991–2019, מצביע על כך ששיעורי האבטלה בארצות המוצא מסבירים יותר מ-70% ממדד ההגירה השנתי לישראל ושלגורמי דחיפה יש משמעות רבה בניבוי עלייה לישראל (DellaPergola, 2020). נוסף על כך, למשברים כלכליים בולטים כדוגמת המשבר הכלכלי העולמי ב-2008 (Tilly, 2011) והמשבר הבריאותי והכלכלי שפקד את העולם בעקבות מגפת הקורונה (Cohen, 2020) השלכות ניכרות על תנודות הגירה בעולם.

הגירה כפויה – פליטים

למרות העניין הגובר בספרות ההגירה במבקשי מקלט ובפליטים, מחקרים מעטים בלבד בחנו את תהליך קבלת ההחלטה של פליטים להגר (Kuschminder, 2017; Balinchenko, 2021). המחקרים המתייחסים להחלטה להגר בקרב פליטים בוחנים תהליך זה תוך מתן דגשים שונים. בן-עזר וזטר (Ben Ezer & Zetter, 2015) מתמקדים ב"מסע" שעוברים הפליטים ואשר במהלכו הם מתלבטים אם לחזור לארץ המוצא שלהם, להישאר בארץ היעד או להמשיך הלאה לארץ יעד אחרת. במחקרם הם מצביעים על ארבעה אתגרים קונספטואליים במסע זה: אלמנטים זמניים, יעדים אפשריים, תהליך המסע עצמו והמאפיינים של נוסעי הדרך. מחקר שנערך בקרב פליטים אפגנים שהגיעו ליוון ולטורקיה בחן ותיקף באופן כמותי מודל רעיוני זה והצביע על אתגרים אלו כעל אתגרים מכריעים בקבלת ההחלטה של הפליטים אם להישאר במדינות אלו או להמשיך הלאה במסעם למדינות אחרות באירופה (Kuschminder, 2017). נתוני המחקר שנאספו מסקר בקרב 364 פליטים אפגנים הראו כי זמן השהייה ביוון או בטורקיה, אפשרויות היעד, תנאי המחיה ביוון ובטורקיה וסטטוס ההגירה הפורמלי השפיעו על ההחלטה של פליטים אלו אם להישאר בארצות קליטה ראשוניות אלו או להמשיך לנדוד באירופה. המסע שעוברים פליטים נבחן גם מזווית אחרת המתמקדת באלמנטים רגשיים. במחקר שנערך בקרב מבקשי מקלט מעיראק באירופה בחנו קוקליינן קלי וניקנן (Koikkalainen, Kyle & Nykänen, 2020) את המסע המדומיין הפנימי ואת תפיסות ה"תקווה" שמגבשים מבקשי מקלט אלו ביחס לפינלנד. החוקרים מייחסים חשיבות לאלמנטים רגשיים כלאמנטים שמעוררים מוטיבציה בקרב פליטים לחפש אחר עתיד טוב יותר.

מחקר אחר שנערך בקרב פליטים סורים שהגיעו להולנד התמקד בשימוש שלהם במידע מרשתות חברתיות בתהליך ההגירה, לפני קבלת ההחלטה להגר ולאחריה (Dekker et al., 2018). במסגרת המחקר נערכו ראיונות עומק עם 54 מבקשי מקלט סורים שקיבלו מעמד פליטות פורמלי בהולנד. המחקר מצביע על כך שלפליטים אלו הייתה גישה לרשתות חברתיות לפני תהליך ההגירה ובמהלכו, בעיקר דרך שימוש בטלפונים חכמים. הם העדיפו מידע מרשתות חברתיות שמקורו בקשרים חברתיים וסמכו יותר על מידע המבוסס על ניסיון חיים אישי. עוד הראה המחקר שאף על פי שפליטים אלו היו במנוסה, הם בחנו לעומק את האפשרויות והצליבו מידע ממקורות שונים. המחקר של דקר ואחרים (Dekker et al., 2018) התמקד בשלב איסוף המידע לפני תהליך ההגירה ובמהלכו. שלב זה מקביל לשלב השני והשלישי במודל קבלת ההחלטה להגר המוצג בתרשים 1. במחקר זה נרצה לבחון את התאמת המודל על חמשת שלביו בהקשר לפליטים.

עזיבתם של אוקראינים את ביתם לאור הסכסוך המתמשך בין רוסיה לאוקראינה הובילה לגלי הגירה פנימיים ובינלאומיים עוד לפני פרוץ המלחמה (Teke Lloyd & Sirkeci, 2022). פליטים-עקורים אוקראינים מאזורי סכסוך עם רוסיה (שעזבו אחרי 2014) עומדים במוקד מחקר שבחן את החלטתם אם להישאר ולהשתקע באזורים אחרים באוקראינה או לחזור בחזרה למחוז שלהם הנמצא בלב הסכסוך (Balinchenko, 2021). המחקר התמקד באופני ההשתקעות והוא מצביע על כך שתחושת השייכות, היכולת להישען על מקומיים וסוגיות הקשורות לשוויון יכולות להשפיע על השתלבות והשתקעות של אותם עקורים באזורים אחרים באוקראינה. אף על פי שהמחקר עוסק בפליטים מאוקראינה הוא מתמקד בעקורים שנשארו בגבולות אוקראינה-רוסיה ולא היגרו לארץ אחרת באירופה, כמו כן הוא אינו מתמקד בתהליך קבלת ההחלטה להגר.

מחקר זה ינסה להציג את מורכבותו של תהליך קבלת ההחלטה להגר של פליטים זכאי חוק השבות (עולים) מאוקראינה בעקבות מלחמת רוסיה-אוקראינה 2022. לאור המחקר המועט יחסית בתחום זה, המחקר עשוי לתרום להבנת מכלול הגורמים שהביאו להחלטה להגר דווקא לישראל, תוך בחינת סוגיית הזהות השייכות ותחושת "הבית" בקרב עולים-פליטים.

טיילור (Taylor, 2013) טוענת כי מעבר להגדרה הפורמלית של פליטים על פי האו"ם, ניתן להגדירם, בצורה הגסה ביותר, כפרטים שנאלצו לעזוב את ביתם והם בפועל חסרי בית. בהתייחסות רחבה יותר ניתן לבחון את ה"מסע" שעוברים פליטים בתהליך העזיבה של ביתם כתהליך שלפליטים אין בו ודאות באשר לזהותם ולשייכותם (Bauman, 1996; 2000). לאור זאת, היה אפשר לצפות ש"הבית" הממשי והתפיסתי יזכה להתייחסות אקדמית רבה יותר במחקר על פליטים גם בהקשר לתהליך ההחלטה להגר ולעזוב את "ביתם". "הבית" הוא מושג רב-ממדי וכולל ממדים פיזיים וחומריים לצד ממדים מנטליים ורגשיים (Taylor, 2009; 2013). פליטים רבים מציינים את הקושי הרב הנלווה לאובדן הבית הפיזי אשר חיבר אותם למקום מוצאם ואת הקושי לחוש חיבור לבית הזמני בארץ היעד (Taylor, 2009). ממחקר שנערך בקרב ילדים פליטים סורים ביוון עולה מורכבות מושג "הבית" על ממדיו השונים. הפליטים ציינו את אובדן הבית הפיזי והקריעה ממקום מוצאם כקושי גדול, אך הביעו תקווה שהבית הזמני ביוון יעשה לקבוע (Arvanitis & Yelland, 2021). המשמעות הניתנת ל"בית" בקרב פליטים סודאנים בוגרים בקנדה קשורה בקשר הדוק לתמיכה החברתית שהם זוכים לה ולמצבם המנטלי (Simich, Este, & Hamilton, 2010). במחקר זה נרצה לבחון את תחושות הזהות והשייכות ואת תפיסת "הבית" של מהגרים שנאלצו לעזוב את ארץ מוצאם כפליטים, תוך התמקדות בתהליך קבלת ההחלטה להגיע לארץ היעד הנבחרת.

שיטת המחקר

אוכלוסיית המחקר

המלחמה בין רוסיה לאוקראינה הובילה לגל פליטים חסר תקדים מאוקראינה למדינות שונות באירופה. מאז פברואר 2022 חצו יותר משמונה מיליון פליטים את גבול אוקראינה ונמלטו למדינות אחרות.³ מרבית הפליטים מאוקראינה הגיעו לפולין (כ-1.5 מיליון) ולצ'כיה (כחצי מיליון). על פי נתוני משרד הקליטה, בשנת 2022 הגיעו לישראל כ-75,000 עולים מתוכם 57% מרוסיה ו-20% מאוקראינה.⁴ מחקר זה מתמקד בעולים-פליטים מאוקראינה שהגיעו לישראל לאחר פרוץ המלחמה במהלך שנת 2022.⁵ מתוך כלל העולים מאוקראינה בשנת 2022, 39% הם גברים ו-61% נשים.⁶ הגיל החציוני של מהגרים אלו הוא 35–44, 46% מהם בגיל העבודה (22–60), 28% צעירים מ-22 ו-26% מבוגרים מ-60. לפי נתוני משרד העלייה והקליטה, מרבית העולים הם בעלי השכלה אקדמית ומרביתם מתגוררים בצפון הארץ (43% בצפון, 33% במרכז ו-24% בדרום).⁷

המדגם במחקר זה כלל 22 עולים-פליטים מאוקראינה שעלו בעקבות המלחמה במהלך שנת 2022. בנספח 1 מפורטים המאפיינים הדמוגרפיים של המרואיינים. רואיינו 4 גברים ו-18 נשים בטווח גילים הנע בין 25 ל-70 (גיל ממוצע 42.6). מרביתם נשואים (64%) וכולם בעלי תואר אקדמי (64% בעלי תואר MA ו-36% בעלי תואר BA). לכל המרואיינים יש ילדים (בממוצע 2 ילדים). בעת שנערכו הראיונות התגוררו מרבית המרואיינים בצפון, בעיר נוף הגליל.

הליך וכלי המחקר

המחקר התבסס על ניתוח ראיונות מובנים למחצה עם 22 עולים-פליטים מאוקראינה שעלו בעקבות המלחמה ורואיינו במהלך החודשים ספטמבר עד פברואר 2022. שני ראיונות נוספים התקיימו עם מרואיינים שבמהלך הראיון התברר כי אינם זכאי חוק השבות ולכן לא נכללו בניתוח הסופי.⁸ מרבית העולים שוכנו עם הגעתם במלונות מטעם הסוכנות היהודית לחודשים מספר, והגישה אליהם התאפשרה דרך אנשי קשר מהסוכנות היהודית ומהרשות המקומית. הראיונות נערכו במלונות או בדירות שאליהם עברו העולים בתום שהותם במלונות, על ידי עוזרת מחקר מנוסה דוברת רוסית ואוקראינית ובהנחיה צמודה של החוקרת. כל המרואיינים בחרו לדבר רוסית בריאיון. לאחר שחתם המרואיין/ת על טופס הסכמה מדעת, שאושר על ידי ועדת האתיקה של המרכז האקדמי רופין, הוקלטו הראיונות ותומללו (מרוסית לעברית), ולאחר מכן בוצע ניתוח תוכן שיטתי שלהם לאיתור תמות בולטות (Braun & Clarke, 2006).

הריאיון כלל שאלות בנוגע לחיים באוקראינה לפני המלחמה, למחשבות על עלייה לישראל או על הגירה לארצות יעד אחרות עוד לפני פרוץ המלחמה, לנסיבות העזיבה ותיאור מסע הבריחה מאוקראינה,

³ <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

⁴ https://www.gov.il/he/departments/publications/reports/aliyah_2022

⁵ בה בעת אפשרה החלטה ממשלתית את כניסתם של פליטים מאוקראינה שאינם זכאי חוק השבות במעמד תייר למשך שלושה חודשים, בתנאי שהצהירו על משפחה מארחת בישראל – משפחה או חברים – שתדאג לכל צורכיהם. כ-15,000 פליטים נותרו בארץ עד סוף 2022. מחקר זה אינו עוסק באוכלוסייה זו.

⁶ ב-25 בפברואר 2022 הודיעה אוקראינה על גיוס כללי ועל איסור יציאת גברים בגילאי 18–60 מהמדינה, כך שמרבית הפליטים מאוקראינה הם גברים.

⁷ https://www.gov.il/he/departments/publications/reports/aliyah_2022

⁸ שני הראיונות שנערכו עם פליטים שאינם זכאי חוק השבות לא נכנסו לניתוח הסופי המתמקד בעולים-פליטים, אך הם תומללו ונותחו באותו האופן ויכולים לתת אינדיקציה ראשונית על ההבדלים בין הקבוצות כפי שמתואר בפרק הדיון.

לשיקולים בבחירה להגר לישראל לאחר המלחמה ולהתלבטות לגבי יעדים אלטרנטיביים, לאתגרי הקליטה הראשוניים בארץ, לתחושות הזהות והשייכות ולתפיסת "הבית" ביחס לישראל ולאוקראינה.

ממצאים

כרעם ביום בהיר: ההחלטה המהירה להגר

אף על פי שהיו סימנים מטרימים לפרוץ המלחמה ויהודים נקראו להגיע לישראל, חזרה ועלתה בראיונות ההפתעה מפרוץ המלחמה, מעוצמתה ומהכורח לעזוב את אוקראינה. ההחלטה להגר הייתה מהירה מאוד ולחוצה. דפוס מהיר זה של קבלת החלטה להגר תואם את הדפוסים המופיעים בספרות המחקר בנוגע לפליטים (Ben Ezer & Zetter, 2015), ושונה בעוצמתו מהדפוס המאפיין מהגרים מבחירה (Amit & Riss, 2013). בהקבלה לשלבים בתהליך קבלת ההחלטות להגר שיושם במחקר של אמית וריס (Amit & Riss, 2013), השלב הראשון של ההכרה בצורך האקוטי לעזוב היה מהיר מאוד וספונטני. להלן כמה ציטוטים מתוך הראיונות המדגימים זאת:

א' (ריאיון 14), בת 27, פרודה + 1, התגוררה לפני ההגירה בקייב, בעלת תואר ראשון, מוצא משפחתה אוקראיני, עבדה בתור מנהלת:

נתחיל מזה שאנחנו בכלל לא חשבנו על עזיבה כי כשהכול התחיל נדדנו בתוך אוקראינה. למרות שעוד באביב לפני שנה ידענו שעל הגבול שלנו עם רוסיה יש כוחות צבאיים, "כאילו תרגילים"... לא דיברו על זה יותר מדי בחדשות אבל האווירה הייתה מתוחה והיו ספקות... כל הזמן דיברנו על הסביבה בתוך אוקראינה, לא חשבנו בכלל לעבור את הגבול למדינה אחרת כלשהי. הבנו שאם יקרה משהו, אנחנו צריכים לנסוע לכיוון המערב.

ו' (ריאיון 16), בת 33, גרושה + 3, התגוררה לפני ההגירה בקייב, בעלת תואר ראשון, מוצא משפחתה אוקראיני, עבדה בשיווק:

רק ב-22 בפברואר לפני שקרה בכלל משהו ספציפי הרגשתי לא טוב בנפש. אבל מחשבות לעזוב או לנסוע לא היו בכלל. עד הסוף לא האמנתי שמשהו יקרה, אפילו לא הכנתי תיק חירום לי ולילדים (למרות שהיו הנחיות מהממשלה). בסופו של דבר ב-24 לפברואר התעוררתי ליום רגיל כדי לקחת את הילדה לגן וראיתי שיש לי מיליון הודעות בפלאפון. באותו שנייה התקשרה הגננת ואמרה: "אל תביא את הילדה לגן". שאלתי אותה: "למה?" והיא ענתה לי: "יש מלחמה, מפציצים את אוקראינה".

א' (ריאיון 9), בת 54, נשואה + 1 ונכד, התגוררה לפני ההגירה בעיר ניקולייב, בעלת תואר ראשון, מוצא משפחתה רוסי. בתשובה לשאלה לגבי ההחלטה לעזוב היא מעידה:

בשלב שבו קירות הבית החלו להיסדק, באותה השנייה לוקחים מזוודות... השיחה הייתה קצרה. מי שמחליט במשפחה זו תמיד אני. הודעתי לכולם שאנחנו נוסעים כי אין מה לעשות, כבר התחילו להפציץ אותנו. אתה מבין שאין לך ברירה, אתה צריך לקבל החלטות. החיים שהיו לך פה נגמרו וצריכים להתחיל חיים חדשים... הבת שלי תמכה בהחלטה הזו.

גם י' (ריאיון 1) מעיד שההחלטה שלו ושל משפחתו הייתה מהירה ולחוצה. י', בן 43, נשוי + 2, התגורר לפני ההגירה באודסה, מוצא משפחתו אוקראיני, רופא שיניים ובעל עסק משותף עם אשתו (גם היא רופאת שיניים):

... אבל כשהם כבשו את תחנת הכוח הגרעינית וכאשר התחיל האיום הגרעיני – זהו זה, החלטנו שכנראה חייבים לעזוב עכשיו. כי לא כל כך פחדנו על עצמנו, פחדנו על הילדות שלנו. החלטנו שחייבים לעזוב.

אצל חלק מהמרואיינים בלט אלמנט של מקריות בתהליך ההחלטה המהיר להגר. הבחירה בישראל הייתה מקרית ונבעה מנסיבות נקודתיות. א' (ריאיון 11), בת 49, נשואה + 1, גרה באודסה לפני העלייה, בעלת תואר ראשון, עבדה בבנק:

היו לנו שתי אפשרויות, גרמניה או ישראל... התחלנו לאסוף מידע אבל זה לא היה קל... הבת שלי ראתה מודעה שמכוונת אנשים לאוטובוסים שנוסעים לגרמניה. אבל פספסנו את האוטובוס... אז התחלנו לברר על ישראל... בסוף הצלחתי להשיג את הסוכנות היהודית והם סיפקו מידע וכיוונו אותנו.

ישראל כארץ יעד: הכנות מקדימות להגירה

אף שמרבית המרואיינים לא ממש שקלו לעזוב את אוקראינה לפני פרוץ המלחמה ולעלות לישראל, החלו מרביתם בהכנות כלשהן לאפשרות עתידית של הגירה לישראל. ההכנות כללו איתור מסמכים רשמיים להוכחת יהדותם ובדיקת זכאותם לעלייה לארץ, בעקבות המלצות של קרובים או של נציגי הקהילה היהודית במקום מגוריהם. היו מרואיינים שההכנות התרחשו אצלם שנים מספר לפני ההחלטה להגר, ואילו אחרים טיפלו באיתור המסמכים בסמיכות להחלטה לעזוב את אוקראינה בעקבות המלחמה. א' (ריאיון 9) החלה לארגן את מסמכיה שנים ספורות לפני שהחליטה להגר לישראל, כפי שהיא מעידה:

ב-2018 לא יודעת אם זו אינטואיציה או משהו אחר, החלטתי לארגן תיק עם כל המסמכים המעידים על היהדות שלי ומקנים לי ולמשפחתי זכות לעלייה. רוב החיים שלי לא ידעתי שיש לי שורשים יהודיים. רק לפני איזה עשרים שנה, כשבת דודה של אימא שלי עלתה לישראל והייתי כמעט בת שלוש, נשואה עם ילדים, אימא שלי סיפרה שהיא יהודייה.

א' (ריאיון 20), בת 49, נשואה + 1 ונכד, התגוררה לפני ההגירה באודסה, בעלת תואר ראשון, מוצא משפחתה אוקראיני, עבדה בתור מנהלת בבנק. הגילוי על הזכאות לעלות לישראל הוביל אותה לאסוף ולארגן את המסמכים הנדרשים. במקרה שלה מגפת הקורונה היוותה גם שיקול לעזיבה עתידית.

רק בגיל 45 גיליתי שאני יכולה לעלות לישראל. ידעתי מגיל צעיר שאני יהודייה אבל לא ידעתי שיש לי זכות עליה... התחלתי לחקור ולאסוף מסמכים. אחר כך סיפרתי על כך לבת שלי והיא נדלקה על הרעיון לעלות לישראל. זה היה בתקופה שהתחילה מגפת קורונה. אמרתי לה שצריכים לאסוף מסמכים.

א' (ריאיון 8), בת 37, גרושה + 3, התגוררה באוקראינה בחרסון, בעלת תואר ראשון, מוצאה מאזובקיסטן, עבדה בתור מורה, מגדירה עצמה יהודייה מסורתית. בתהליך העזיבה המהיר היא מדגישה שלקחה איתה רק את המסמכים המוכיחים את זכאותה לעלות לישראל.

כן היו לי מסמכים. אני יהודייה לפי אימא וגם לפי אבא. ברוך השם, עם זה לא היו לי שום בעיות, יש לי תעודת לידה שרשום בה שגם אימא וגם אבא יהודים. זה הדבר היחידי שלקחתי איתי לישראל. חצי מהמסמכים השארתי בבית, כל הדיפלומות שלי.

יש עולים שאחרי העימות הגדול בין רוסיה לאוקראינה ב-2014 החליטו לעלות והחלו בהסדרת מסמכיהם אבל בסופו של דבר לא מימשו אז את ההחלטה להגר מסיבות שונות. כך מעידה נ' (ריאיון 12), בת 36, נשואה + בן, התגוררה לפני ההגירה בעיר דניפרו, בעלת תואר שני, מוצא משפחתה אוקראיני, קרימינולוגית ועובדה בזיהוי פלילי:

למעשה, ההחלטה על העלייה לארץ התקבלה ב-2015. ביחד עם בעלי עברנו בדיקות קונסולריות, קיבלנו אישור לעלייה, היו נסיבות משפחתיות שלא אפשרו לנו לעשות זאת. אז דחינו את היציאה... ברגע שפרצה המלחמה הכול היה מעכשיו לעכשיו. העזיבה הזאת הייתה מאוד ספונטנית.

את הסדרת מסמכי הזכאות לעלייה מבעוד מועד ואיסוף המידע לגבי האפשרות לעלות לארץ בעתיד ניתן להקביל לשלב השני בתהליך קבלת ההחלטות להגר, במודל שיושם במחקרם של אמית וריס (Amit & Riss, 2013). המרואיינים היו מודעים לאפשרות העלייה לישראל עוד לפני המלחמה, דרך קשרים שטיפחו עם קרובי משפחה בישראל. עם זאת, מרביתם העידו כי לפני המלחמה לא חשבו באופן קונקרטי על הגירה לישראל או ליעד אחר. ניכר כי ההכנות המטרימות לביסוס הזכאות לעלייה, בשילוב הסיוע של גורמים בקהילה היהודית המקומית וגורמים ישראליים כגון הסוכנות היהודית בעקבות המלחמה, זירזו את ההחלטה להגר דווקא לישראל. נוסף על כך, היו להם קרובי משפחה שחיו בישראל והעבירו להם מידע, ובמידת הצורך קישרו אותם לגורמי סיוע ישראליים.

א' (ריאיון 8) החלה את מסע היציאה מהעיר תוך הסתייעות בנציגי הקהילה היהודית המקומית. בסיפור שלה בולטים חוסר האונים והתלות המוחלטת בגורמי הסיוע, במקרה זה נציגי הקהילה היהודית:

כבר מהיום הראשון המצב הולך ומחמיר. אספו אותנו נציגים מקומיים של הקהילה היהודית ואמרו שחייבים לעזוב את המקום. בהתחלה הם (הנציגים) אפילו לא אמרו לאן ניסע... אנשים עלו לאוטובוס בלי לדעת שהם הולכים לכיוון הגבול... רק באוטובוס הבנתי שאני נוסעת עם הילדים ועם שני תיקים לגבול, לצאת מהמדינה.

והיא מוסיפה:

בגבול אמרו לנו שאנחנו נוסעים לישראל. כי לא היו לי אפשרויות אחרות מלבד ישראל, למען האמת. אני שקלתי רק את האופציה של ישראל... לא בדקתי אופציות אחרות לא פולין, לא גרמניה, לא היה מקובל עליי. למרות שלא רציתי ולא תכננתי עלייה לישראל, ברגע הנתון שקלתי רק את ישראל.

הבירורים עם נציגי הסוכנות היהודית והקרן לידידות, במישרין או בעקיפין דרך אנשי קשר מהקהילה היהודית, הובילו את מרבית המרואיינים למתחמי קליטה בארצות השכנות (מולדובה, הונגריה ופולין) סמוך לגבול. שם נקלטו על ידי נציגי ארגונים אלו והחלו בהסדרת תהליך העלייה שלהם לארץ.

א' (ריאיון 19), בת 38, נשואה +2, התגוררה באוקראינה בעיר דנפרו, בעלת תואר ראשון, מוצא משפחתה אוקראיני, עבדה בתור גננת, מגדירה עצמה יהודייה דתית ומשתייכת לקהילת חב"ד בעיר. לא' קרובי משפחה בארץ שניסו לשכנע אותה לעלות במשך השנים. היא הסתייגה מעלייה לישראל אך המסע שעברו היא ובני משפחתה לא הותיר לה ברירה:

פשוט אמרו לנו שאנחנו צריכים לעזוב כי גם כאן כבר לא בטוח. הקהילה היהודית עזרה לנו בתהליך ועזרו לבעלי לקבל אישור רפואי לעזיבה. משם יצאנו לרומניה עם עוד משפחה. לא היינו בטוחים לאן פנינו מועדות, רק אז חשבנו אולי כן להגיע לישראל. הגענו לבודפשט, והקהילה היהודית מימנה לנו מלון לשבוע ימים... עוד כשהיינו בבודפשט הקהילה שלנו קראה לנו להגיע לווינה, אמרו שהם צריכים שם גננות ואולי נוכל לעבוד שם... אבל הרב המקומי בווינה אמר לנו שבגלל שאין לנו אנגלית או גרמנית הוא לא יוכל לסייע עם העבודה. ואז אני אמרתי למשפחה שלי שאין ברירה, נשארה רק ישראל, ניצחתם אותי – כי כל בני הבית שלי כן רצו להגיע לישראל.

סיפורה של ו' (ריאיון 13) מחדד את התפקיד שמילאה הסוכנות היהודית בשלבי הקליטה הראשונים וההכוונה לישראל. ו', בת 41, נשואה +3, התגוררה באוקראינה בעיר ליטופול, מורה במקצועה ובעלת תואר שני. לאחר שהצטרפו לשיירה מקומית ותוך סיכון חייהם הצליחו לחצות ולהגיע לעיר לביב:

בלביב פגשו אותנו נציגי הסוכנות היהודית וסייעו לי ולבנות להגיע לפולין. נפגשנו שם עם בעלי וחיינו עוד שלושה שבועות בפולין לבדיקה קונסולרית. היו המון אנשים. מהסוכנות היהודית סידרו לנו שם לינה. היה בית מלון טוב עם כל התנאים, עזרו בהכול. אני יכולה רק להודות על כך.

כאן הוא ביתי? מפליטים חסרי בית לעולים השבים הביתה

מהראיונות עולה כי המעורבות של ארגונים יהודיים וישראליים לא הייתה רק בטיפול האדמיניסטרטיבי והדאגה למקום לינה מוגן. המרואיינים מעידים על תחושת הקבלה והביתיות שחוו מצד נציגי ארגונים אלו בתום המסע הקשה, תחושה זו תרמה אף היא לגיבוש ההחלטה להגר דווקא לישראל. מבחינה זו השלב השלישי בתהליך קבלת ההחלטות להגר, השלב שבו נשקלות מדינות יעד אלטרנטיביות Amit & Riss, (2013), הושפע מחוויות הקליטה במרכזים ובמלונות שאליהם הגיעו המרואיינים כפליטים עם עזיבתם את אוקראינה. התחושה שהגיעו "הביתה" עולה מהראיונות. כך מעיד י' (ריאיון 1):

אמרו לנו: "תירגעו, הכול בסדר, תנוחו. עכשיו אתם בבית. אנחנו נדאג לכם". אנחנו הסתכלנו עליהם, וקצת היה לנו קשה להאמין למה שקורה מסביבנו. כי לפני שהגענו למלון של הסוכנות היהודית, היינו בכמה מקומות ואף אחד לא עזר לנו בשום דבר. אף אחד לא מחכה לך ואף אחד לא נותן לך שום דבר בחינם. אנחנו התרגלנו לסמוך רק על עצמנו. ופה לא סתם, אלא יש בית מלון, יש חדר, שאלו מה אנחנו צריכים, ואם הבנות צריכות תרופות. כי לא הספקנו להתארגן על הכול. אמרו שידאגו להכול, יקנו תרופות... דאגו לנו יפה מאוד לא ציפינו ליחס חם כזה.

במסגרת קבלת הפנים והבירורים שעשו הבינו את היתרון בעלייה דווקא לישראל:

הבנו שאנחנו נקבל את האישורים לעלייה. אנחנו לא פליטים, הם משלנו, נוסעים הביתה... תהיה איזושהי תמיכה בצורת סל קליטה וגם אנחנו נשתדל איכשהו... יש סיכוי לדריסת רגל, להשתקע ולשרוד... איכשהו מצב ראוי להתקיים בו.

בהלימה עם הגדרת הפליטות של טיילור (Taylor, 2013), העולים מתארים מצב שבו הם הופכים לחסרי בית הנאלצים להשאיר את הבית מאחור. הקשיים שחווים העולים וההשלכות המנטליות של איבוד הבית באים לידי ביטוי בריאיון עם א' (ריאיון 6), מרואיינת בת 55, נשואה + 2, התגוררה לפני העלייה בעיירה ליד נובוסברסק, מורה לשפות, מתארת את תהליך הפרידה שלה מהבית:

לא אשכח לעולם איך שסגרתי את ביתי, סובבתי את המפתח במנעול, כל השכנים יצאו להיפרד מאיתנו... הכול התכווץ מבפנים... בתוך הלב ועוד הרבה זמן לא השתחרר... הייתי קפואה, לא ידעתי מה מצפה לנו, מה יהיה איתנו... עכשיו אני משתחררת לאט-לאט מההרגשה ההיא. הפסיקו לי רעידות הידיים, טוב לי ורגוע כאן. סביר להניח שנישאר. אני רוצה להתחיל לחיות פה, להתחיל לעבוד. אני מאמינה שעוד אהיה חיונית לישראל.

דבריהם של י' וא' מתיישבים עם המושג "דמיונות גאוגרפיים" בהקשר לתהליך קבלת ההחלטה להגר (Thompson, 2017; Riano & Baghdadi, 2007). בעקבות היחס החם והמידע שקיבלו מנציגים ישראלים הם מסוגלים לצייר בדמיונם תמונה חיובית של חיים בארץ. עבור אחדים מהעולים תפיסת הבית מתחברת להימצאותם של קרובי משפחה בישראל ואף הובילה לבחירה ביישוב שאליו הגיעו בישראל. כך מעידה ו' (ריאיון 5), בת 41, נשואה + 1, התגוררה באוקראינה בעיר אודסה, בעלת תואר שני בפסיכולוגיה אך בפועל עסקה בעיצוב שיער:

ברור, בתור אנשים מאודסה רצינו לגור ליד הים. אבל מכיוון שפה היו כבר אבא שלי, אח שלי ומשפחתו, גם בתי כבר הייתה פה... ראינו שהעיר מתפתחת, בדקנו אילו הזדמנויות יש לנו כאן, איזה סוג של סיוע ניתן לקבל כאן והחלטנו להישאר כאן, לפחות לשנה הראשונה. ותוך כדי תנועה אנחנו רואים שאנחנו מתחילים להתבסס כאן. בהמשך הצטרף אלינו גם האח הקטן שלנו עם אשתו והתינוק. אנחנו פה שבט... מאוד נוח לנו כאן כולנו ביחד.

המחשבה על הבית שנשאר מאחור לצד המשפחה המתחילה להתאסף בישראל מציפה את סוגיית החזרה לאוקראינה לאחר המלחמה. מרבית המרואיינים מתקשים לחשוב על חזרה לאוקראינה. כך עולה מריאיון עם א' (ריאיון מס' 7), בת 48, גרושה + 1, התגוררה באוקראינה בעיר אודסה, בעלת תואר שני, קוסמטולוגית רפואית:

אין לאן לחזור... אין לנו שם דיור משלנו, גרנו בשכירות. בחזרה נהיה עסוקים שוב במציאת דירה, תעסוקה. העבודה שלי הייתה קשורה לאנשים, לקוחות שחלקם עזבו את שטח אוקראינה, הם אינם. עבדתי בקליניקה פרטית גדולה... הדבר העיקרי זה ההורים שלי, להעביר אותם חזרה לאוקראינה אפילו שיהיה שם שקט, אין בזה שום היגיון. הם גם לא רוצים, מאוד מוצא חן בעיניהם להיות בישראל... עכשיו הם מקבלים עזרה רפואית ראויה, והם מרגישים טוב. נוח להם מבחינת מזג האוויר, הם הסתגלו. ועד כמה שזה כואב, הם מבינים שאין להם לאן לחזור. הם רשומים בתור

תושבי לוגנסק, הבית שהם גרו בו כל חייהם נמצא בלוגנסק. לשם אין אפשרות להגיע. דונבאס נשארה בסטטוס לא ברור. ההורים יישארו פה. אני לא רוצה לעזוב אותם ולנסוע. אתחיל את המסע שלי כאן.

עם זאת, לאור ההחלטה המהירה להגיע לישראל, חלק מהמרווינים אינם פוסלים מעבר לארץ יעד אחרת. כך מעידה מ' (ריאיון 15), בת 34, גרושה + 1 חשבת במקצועה. לאחר מספר חודשים בצפון עברה להתגורר במרכז הארץ:

נו, אני לא שוללת את האפשרות לעבור למדינה אחרת. גם לפה בגדול לא תכננתי להגיע, לא חשבתי שאני אעזוב את אוקראינה. עכשיו אני לא מתכננת דווקא לגבי ישראל. זאת אומרת, כל דבר יכול לקרות. לאוקראינה לא סביר שאחזור, אבל למדינה אחרת זה אפשרי.

א' (ריאיון 17) מסכם יפה את חוסר הוודאות שבו נתונים העולים באשר לעתיד וכן מחשבות שעלו בחלק מהראיונות על האפשרות לקיום שני בתים במקביל בישראל ובאוקראינה. א', בן 50 נשוי +2, היסטוריון בעל תואר MA:

כפי שאמרתי לך אנחנו חיים את היום. לא מסתכלים יותר מדי רחוק. חשבנו בעבר על עלייה, אבל חשבנו לעשות את זה בשלב מאוחר יותר אולי יותר לקראת גיל הפנסיה. הזמן רץ מהר. השאלה קשה. סביר להניח שאנחנו נהיה פה. אבל בטוח לא נשכח את אוקראינה. האמת שחשבנו שאם היינו עושים עלייה בגיל הפנסיה, אז יכול להיות שבקיץ היינו גרים באוקראינה ובחורף היינו גרים בישראל. או להפך. את יודעת, אנחנו אוהבים את העיירה הקטנה הזו וכל עוד היא לא הרוסה, כשנוכל להגיע לשם, אנחנו נבקר שם בהחלט. אי אפשר להגיד חד משמעית. נחיה בשתי המדינות, ככה אני חושב.

בראיונות אלו עולה האפשרות להגירה חזרה או להגירה לארץ יעד אחרת. תהליך ההחלטה להגר הוא דינמי. על פי השלב החמישי והאחרון במודל קבלת ההחלטות להגר (Amit & Riss, 2013), לאחר ההגירה מתבצע תהליך הערכה של תוצאות ההגירה. הערכה זו יכולה להוביל את המהגרים להחלטה להישאר בארץ היעד, לחזור לארץ המוצא שלהם או להמשיך במסעם לארץ אחרת. מתוך הראיונות עולה כי לאור המלחמה המתמשכת האפשרות לחזור לאוקראינה לא נשקלת. עם זאת, המרווינים מעלים סימני שאלה לגבי הישארות בישראל בטווח הרחוק. תחושות הזהות והשייכות של העולים לישראל עשויות להוות משקל בהחלטה עתידית זו.

משקלן של זהויות בתהליך קבלת ההחלטה להגר

בכל הראיונות מופיעה התייחסות לזהות היהודית בהקשר לתהליך קבלת ההחלטה להגר. בהמשך לציטוטים שהופיעו לעיל, חלק מהמרווינים מדגישים את ההקשר הפרקטי אינסטרומנטלי הנלווה לזהות היהודית המקנה זכאות פורמלית לעלייה לישראל. ההחלטה להגר נשענה על ההבנה שבישראל מגיעות להם זכויות וסטטוס אזרחי בשל מוצאם היהודי. כך ניתן ללמוד מהריאיון עם א' (ריאיון 4), בת 38, נשואה +2, התגוררה באודסה לפני העלייה, מוצא משפחתה אוקראיני, אומנית בעלת תואר MA:

אני ראיתי ראיונות ביוטיוב. איך מקבלים פה עולים חדשים, מה מגיע להם. לא ידעתי את הכול... כן ידעתי את המידע הבסיסי. אנחנו הבנו שלהגיע לפי חוק השבות זה בונס. לא לכל המשפחות יש זכות להגיע לישראל בתור עולים חדשים. הן יכולות להגיע למדינות אחרות, מדינות באירופה.

עם זאת, עבור חלק ניכר מהמרואיינים הזהות היהודית מבטאת גם תחושת שייכות ובית המקבלת משמעות מיוחדת לאור הטראומה שחוו כפליטי מלחמה. ייתכן כי זהות זו התחדדה תוך כדי המלחמה והובילה להבנה כי בישראל הם יכולים למצוא בית שיש אליו גם חיבור רגשי ומשפחתי. מבלי שנשאלו על כך, מספר מרואיינים העלו זיכרונות משפחתיים הקשורים לשואה. כך מספרת ו' (ריאיון 16):

אנחנו תמיד מתחילים מסיפור על סבתא רבתא. אימא של סבתא שלי נרצחה ב-1942 בבאבי יאר. ההיסטוריה המשפחתית הזו הייתה עוברת מדור לדור אצלנו... אבל את הסיפור הזה איך שסבתא ניצלה אנחנו מכירים מגיל צעיר... היה לה מקום מרכזי בחיים שלי.

ו' ממשיכה ומספרת שבמשך השנים חשה צורך להסתיר את יהדותה מחשש ומבושה. העלייה לישראל מבחינתה היא אפשרות לפתור את ילדיה מרגשי נחיתות אלו.

למרות שבאוקראינה העצמאית זה לא ביג דיל, בכל זאת היה יותר בטוח להראות את היהדות שלי בסביבה של יהודים. בראש יש לי הרגשה של נחיתות, מצד שני אני מבינה שזה לא ככה. עדיין, משהו בתת-מודע אומר שצריך להסתיר את זה, צריך להסתיר את זה... זה איזשהו קול פנימי שלי. אני מאוד שמחה שהילדים שלי גדלים בלי ההרגשה הזאת של נחיתות שהם יהודים.

גם בריאיון עם ו' (ריאיון 21) עולים סיפורים משפחתיים מתקופת השואה וסיפורים על אנטישמיות שצצה דווקא בתקופת המלחמה הנוכחית. ו', בת 40, נשואה + 3, התגוררה באוקראינה בעיר קייב, אחות במקצועה ובעלת תואר שני. מעידה על מצב כלכלי טוב (בבעלותם 3 דירות). ו' אף מוסיפה למורכבות את העובדה שבעלה אינו יהודי ושהמלחמה הציפה אנטישמיות של משפחתו כלפיה.

ידעתי מגיל צעיר מאוד שאני יהודייה. סבתא שלי דיברה ביידיש, סיפרה הרבה סיפורים על מלחמת העולם השנייה... כשפרצה המלחמה ההורים של בעלי (לא יהודים) הציבו לנו תנאי שאם אני רוצה להישאר עם הילדים, אז אני צריכה לחזור לקייב או לנסוע "למולדת ההיסטורית שלי". קראו לי במילות גנאי "יהודונת". נפגעתי נורא, בתחילה בכיתי יומיים. הרגשתי נבגדת... פשוט לא יכולתי לסבול ולא רציתי לשמוע קריאות גנאי בגלל שאני יהודייה, ולא רק בגללי. לא רציתי שהילדים שלי ישמעו את זה.

ו' מבטאת תחושות לא נעימות מעברה כיהודייה באוקראינה ומקווה שילדיה לא יחוו תחושות מסוג זה בישראל. גם אם הרצון להימנע מאנטישמיות אינו הגורם הבולט בהחלטה להגר דווקא לישראל, הוא עולה אצל חלק מהמרואיינים כתובנה המתחדדת בעקבות המלחמה והשלכותיה. מ' (ריאיון 10) בת 70, אלמנה + 2, התגוררה באודסה לפני העלייה, מוצאה רוסי והיא בעלת MA בתחום הספורט. מ' מעידה כי היה לה חיבור לשורשיה היהודים שלא תורגם למחשבות על עלייה:

אני דור שלישי. סבא שלי היה יהודי... בזמן מלחמת העולם השנייה כל המשפחה שלו נהרגה. שם המשפחה של אמא שלי היה שפירא. אני אגיד לך את האמת לא חשבתי על העלייה.... אבל לא שכחתי שיש לי שורשים יהודיים. הייתי מבקרת במרכז התרבות היהודי, הולכת לחוג ריקודים שם.

מ' מחדדת כי עם פרוץ המלחמה וההבנה שעליה לעזוב היא העדיפה את ישראל כי האמינה שלא תרגיש בה זרות, בין היתר בשל הימצאותם של קרובי משפחה. כך שתחושת השייכות נשענת גם על הידיעה שבישראל נמצאים קרובי משפחה וחברים שיהוו עבורה בית:

אני לא רציתי לנסוע לגרמניה, כי גרמניה היא בשבילי ארץ זרה. פה אני לא מרגישה זרות. יש לי פה בת דודה, אחיינית. יש לי פה מכרים, חברים של הילדים שלי גרים פה. יש לי נכדים.

דיון

מחקר זה בחן את תהליך קבלת ההחלטה להגר של עולים-פליטים מאוקראינה שהגיעו לישראל לאחר פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה. באמצעות ניתוח תוכן של 22 ראיונות מובנים למחצה עם עולים-פליטים מאוקראינה הוצג תהליך קבלת החלטה להגר כתהליך מורכב ודינמי. תהליך זה מתיישב עם ההבנה כי יש לחשוב מחדש על ההבחנה הדיכוטומית בין הגירה כפויה להגירה מבחירה (Erdal & Oeppen, 2018). ממצאי המחקר מצביעים על כך שמתקיים תהליך של החלטה להגר בקרב פליטים. על מנת להמחיש את נקודות הדמיון והשוני בין תהליך קבלת ההחלטה להגר של עולים-פליטים לזה של עולים מבחירה, מוצגת השוואה באמצעות מודל קבלת ההחלטה להגר שיושם ונבחן על ידי אמית וריס (Amit & Riss, 2013) על עולים מצפון אמריקה לישראל. ההשוואה מוצגת בלוח 1.

מלוח 1 ומהתמונות שהוצגו בפרק הממצאים ניתן ללמוד כי גם עבור עולים-פליטים מתקיימים כל חמשת השלבים במודל קבלת ההחלטה להגר. עם זאת, בעוד השלבים 1-4 במודל עבור עולים מבחירה ממושכים ויכולים לקחת 2-10 שנים, עבור עולים-פליטים מדובר על שלבים מהירים אשר לעיתים מתרחשים בו זמנית ונמשכים ימים ספורים בלבד. למרות האזהרות המוקדמות, המלחמה התקבלה בהפתעה גמורה והובילה לעזיבה מהירה ולא מתוכננת של הפליטים. דפוס מהיר זה של קבלת החלטה להגר תואם את הדפוסים המופיעים בספרות בנוגע לפליטים (Ben Ezer & Zetter, 2015), מכאן שהשלב הראשון של ההכרה בצורך האקוטי לעזוב היה מהיר מאוד וספונטני עבורם. נוסף על כך, נמצא כי עבור חלק מהמרואיינים במחקר הנוכחי הבחירה בהגירה לישראל הייתה מקרית והושפעה מההשלכות של תהליך ההחלטה המהיר.

בהסתכלות כוללת על מודל ההחלטה עולה כי דפוס ההחלטה של העולים מתוכנן. הוא נשען על איסוף מידע רב והסתייעות בגורמים לעידוד עלייה המנגישים את המידע ומלווים בתהליך ההחלטה (כולל בארגון נסיעות ביקור בישראל). דפוס ההחלטה של העולים-פליטים נשען על מקורות מידע שונים וכולל אלמנטים של מקריות. עוד עולה כי למידע המתקבל מגורמים יהודיים וישראלים בשטח (סוכנות יהודית) יש משקל רב בניתוב העולים-פליטים לישראל. גם אם העולים-פליטים לא תכננו לעלות לישראל, מרביתם העידו בראיונות כי ביצעו בדיקות זכאות לעלייה לישראל עוד לפני פרוץ המלחמה ואף אספו מידע מארגונים יהודיים וישראלים. נציגיהם של ארגונים אלו ליוו את הפליטים בתהליך הבריחה ובמרכזי המקלט בארצות הגובלות באוקראינה, וכך תרמו לבחירה שלהם להגיע דווקא לישראל. מכאן ששלבי איסוף המידע ושקילת האלטרנטיבות עבור העולים-פליטים, השלב השני והשלישי במודל, היו מהירים אך התקיימו תוך

הישענות על נציגי ארגוני סיוע יהודיים וישראלים וקרובי משפחה בישראל. ממצא זה תואם את הספרות המצביעה על משקלן של רשתות חברתיות וקהילתיות בתהליך קבלת ההחלטה להגר לארץ יעד מסוימת (De Jong, 2000; Haug, 2008).

לוח 1. מודל תהליך קבלת ההחלטה להגר – השוואה בין עולים-פליטים לעולים מבחירה

שלב במודל	עולים מבחירה (Amit & Riss, 2013)	עולים-פליטים
שלב 1. הכרה בצורך להגר	- צורך הנובע בעיקר משיקולים ציוניים, דתיים, וכן משיקולים כלכליים - התלבטות ממושכת לגבי העלייה	- צורך הנובע מכורח מלחמה והצלת חיים - הכרה מהירה מאוד בצורך לעזוב את ארץ המוצא
שלב 2. איסוף מידע על ארצות יעד	- איסוף מידע ממקורות מגוונים-ממשלתיים, אינטרנט ורשתות חברתיות - הגעה לישראל לביקורים על מנת לשקול עלייה - תהליך ממושך של איסוף מידע - הסתייעות בארגונים לעידוד עלייה (נפש בנפש) - בדיקות מקדימות בעיקר בנוגע ליכולות השתלבות כלכלית וחברתית	- איסוף מידע ממקורות זמינים: ארגונים יהודיים וישראליים (הסוכנות היהודית), אינטרנט, רשתות חברתיות - תהליך מהיר מאוד הכולל אלמנטים של מקריות - הסתייעות (לא מאורגנת) בארגונים יהודיים בשטח - בדיקות מקדימות בעיקר של זכאות לעלייה על פי חוק השבות
שלב 3. שקילת אלטרנטיבות	ההחלטה היא אם להישאר בארץ המוצא (ארה"ב) או לעלות. לא נשקלות מדינות יעד אלטרנטיביות	- נשקלות מדינות יעד אלטרנטיביות בעיקר גרמניה ופולין - השיקולים נשענים על קבלת זכויות וקרובי משפחה בארצות היעד לצד אלמנטים של מקריות
שלב 4. קבלת החלטה	- קבלת החלטה משפחתית לעלות (עלייה בהרכב משפחתי) - ידע מוקדם לחלק ניכר מהעולים לגבי אזור המגורים שאליו מגיעים, תעסוקה וחינוך	- קבלת החלטה לעיתים רק עבור חלק מהמשפחה - לרובם אין ידע מוקדם לגבי אזור מגורים, תעסוקה או חינוך
שלב 5. הערכת תוצאת ההחלטה	- מרבית העולים אינם מדווחים על רצון לעזוב, אך האפשרות לחזור לארץ המוצא קיימת - חלק מהעולים מקיימים דפוסי העסקה טרנס-לאומיים (חיים בישראל ועובדים מרחוק או פיזית בארץ המוצא)	- אין ודאות לגבי הישארות בישראל, אך כל עוד המלחמה נמשכת אין אפשרות לחזור - משמרים דפוסי תקשורת טרנס-לאומיים עם ארץ המוצא

השלב השלישי, שבו נשקלות אלטרנטיבות, בולט בקרב העולים-פליטים ששוקלים לצד ההגירה לישראל אפשרויות להגר למדינות אחרות יותר מאשר בקרב העולים שמתלבטים אם לעלות או להישאר בארץ מוצאם. ניכר הבדל גם בשלב הרביעי של תהליך ההחלטה. העולים מקבלים החלטה משפחתית, מגיעים בהרכב מלא ויודעים לרוב לאיזה אזור בארץ יגיעו. נוסף על כך, עומדת בפניהם האפשרות לקבל מידע מוקדם על תעסוקה וחינוך. חלק מהעולים-פליטים, לעומת זאת, מגיעים בהרכב משפחתי חסר (בעיקר נשים), ללא ידע מוקדם על ישראל ועל יכולתם להשתלב בתעסוקה או על שילוב ילדיהם במערכת החינוך. השלב החמישי, תהליך ההערכה של תוצאות ההחלטה, מתקיים עבור שתי קבוצות העולים, אך האפשרות לחזור לארץ המוצא קיימת רק עבור העולים. העולים מקיימים קשרים טרנס-לאומיים עם ארץ המוצא המתבטאים בדפוסי תעסוקה, ואילו הקשרים הטרנס-לאומיים של העולים-פליטים מתבטאים בעיקר בשמירה על ערוצי תקשורת ומידע עם משפחה וקרובים בארץ המוצא.

נוסף על תיאור שלבי ההחלטה להגר של העולים-פליטים במחקר זה, עלו מהראיונות תמות הנוגעות לתחושות ביתיות, שייכות וזהות אשר השליכו על החלטתם להגר דווקא לישראל. על פי עדויות העולים-פליטים, תחושות הקבלה ו"הביתיות" שזכו להן מנציגי הארגונים היהודיים והישראליים תרמו לחיזוק ההחלטה כי ישראל עשויה להוות "בית" חליפי. התמה העולה מהראיונות מכוונת לסוגיית "הבית" ולמעבר של העולים-פליטים ממצב שבו הם חסרי בית לעולים השבים הביתה. בהתאם לעולה מעבודותיה של טיילור (Taylor, 2009; 2013), הרב-ממדיות של המושג "בית" באה לידי ביטוי בראיונות. העולים-פליטים מציינים את אובדן הבית הממשי לצד תחושת אובדן הבית המטפורי. לנוכחות המשפחה בישראל יש משקל רב בחיזוק תחושת הבית. העולים-פליטים אשר נמצאים בישראל חודשים אחדים בלבד בעוד המלחמה באוקראינה נמשכת חשים חוסר ודאות מובן לגבי העתיד ולגבי האפשרות לחזור לארץ מוצאם. התמה האחרונה מציפה את סוגיית הזהות והשייכות של הפליטים ליהדות ולישראל. הזהות נעשית חשובה כאשר לאנשים אין ודאות באשר למקום שאליו הם שייכים (Bauman, 1996). נראה כי אצל מרבית המראיינים חוויות המלחמה והפליטות הציפו תחושות עבר הנוגעות לאנטישמיות ואי-נוחות ביחס לזהות היהודית עוד באוקראינה, וכן חיזקו את הקשר לישראל דרך הזהות היהודית והרצון שהילדים יגדלו בסביבה שאינה עוינת אותם.

מחקר ראשוני זה התבסס על ראיונות עם עולים-פליטים מאוקראינה בחודשים הראשונים להגעתם. מרבית העולים רואיינו בעודם מתגוררים בנוף הגליל, עיר בצפון הארץ. להשלמת התמונה נדרש מחקר מקיף יותר בקרב כלל העולים-פליטים מאוקראינה שישתמש בשיטות מחקר כמותיות וינסה לאפיין את תהליך קבלת ההחלטות ואף לעקוב אחריו במספר נקודות בזמן. כמו כן, מחקר זה התמקד בפליטים מאוקראינה שהם זכאי עלייה. שני הראיונות שבוצעו בקרב פליטים מאוקראינה שאינם זכאי עלייה ולא נכללו בניתוח זה מצביעים על תמונה שונה. אמנם יש דמיון בדפוס ההחלטה המהיר והמקרי, אך בולט השוני בתמיכתם של ארגונים ישראליים ויהודיים במסע ההגירה כמו גם בסוגיות של זהות, שייכות ותפיסת "הבית". פליטים אלו, שהגיעו בעקבות קרובי משפחה החיים בארץ, מבינים שזמנם בישראל שאול ושלא ימצאו בה בטווח הרחוק בית. נדרש מחקר שימשיך ויבחן פליטים אלו, תוך התמקדות בחוויית הקליטה שלהם בארץ בהשוואה לפליטים זכאי העלייה. סוגיות אלו רלוונטיות לכלל הפליטים מאוקראינה הנמצאים מחוץ לארצם, כמו גם לפליטים מארצות מוצא שונות המתמודדים עם קשיים בתהליך קבלתם.

נוסף על התובנות התיאורטיות ממחקר ראשוני זה, הוא עשוי לתרום גם לקובעי מדיניות בשלבי התכנון והקליטה של עולים-פליטים בארץ. מדינת ישראל, מדינה המעודדת עלייה של זכאי עלייה לתחומה, מתמודדת עם סוגיות הקשורות לתכנון עלייה וקליטה בימות שגרה ובמיוחד בשנה האחרונה בעקבות מלחמת רוסיה-אוקראינה. הבנת תהליך קבלת ההחלטה להגר של עולים-פליטים עשויה לתרום לתכנון

מיטבי מקדים ולסיוע לפליטים המגיעים לישראל, ובכך לשמש כלי בידי המוסדות והגופים העוסקים בעלייה לישראל.

רשימה ביבליוגרפית

- אנדרסן, ב' (2000). קהילות מדומינות. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- משרד הקליטה (2021). נתוני עלייה לשנת 2022. אוחר מתוך https://www.gov.il/he/departments/publications/reports/aliyah_2022
- Amit, K. (2018). Identity, Belonging and Intentions to Leave of First and 1.5 Generation FSU Immigrants in Israel. *Social Indicator Research*, 139, 1219–1235.
- Amit, K., and Riss, I. (2007). The Role of Social Networks in the Immigration Decision-Making Process: The Case of North American Immigration to Israel. *Immigrants & Minorities*, 25(3), 290–313.
- Amit, K., and Riss, I. (2013). Duration of Migration Decision-Making: Immigration to Israel from North America. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(1), 51–67.
- Arvanitis, E., and Yelland, N. (2021). 'Home Means Everything to Me...': A Study of Young Syrian Refugees' Narratives Constructing Home in Greece. *Journal of Refugee Studies*, 34(1), 535–554.
- Bal, E., and Willems, R. (2014). Introduction: Aspiring Migrants, Local Crises and the Imagination of Futures 'Away from Home'. *Identities*, 21(3), 249–258.
- Bauman, Z. (1996). *Alone again – Ethics after certainty*. London: Demos.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Balinchenko, S. A. (2021). Dynamic Approach to Localness in the Context of Conflict-Affected Internal Displacement and Return in Ukraine. *SN Social Science*, 1, 52.
- Ben Ezer, G., and Zetter, R. (2015). Searching for Directions: Conceptual and Methodological Challenges in Researching Refugee Journeys. *Journal of Refugee Studies*, 28(3), 297–318.
- Braun, V., and V. Clarke (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Carling, J., and Collins, F. (2018). Aspiration, Desire and Drivers of Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 909–926.
- Chiswick, B. (1979). The Economic Progress of Immigrants: Some Apparently Universal Patterns. In W. Fallner (Ed.), *Contemporary economic problems* (357–399). Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Cohen, H. J. (2020). Modeling Migration, Insecurity and COVID-19. *Migration Letters*, 17(3), 405–410.
- Czaika, M., and Reinprecht, C. (2022). Migration Drivers: Why Do People Migrate?. In P. Scholten (Ed.), *Introduction to Migration Studies* (49–82). Berlin: Springer International Publishing.
- De Haas, H. (2011). The Determinants of International Migration: Conceptualizing Policy, Origin and Destination Effects. Oxford University International Migration Institute Working Papers, no. 32, April 2012. DEMIG project paper no. 2.

- DellaPergola, D. (2018). The Global Context of Migration to Israel. In D. J. Elazar, and M. Weinfeld (Eds), *Still Moving: Recent Jewish Migration in Comparative Perspective* (13–60). Milton Park: Routledge.
- DellaPergola, S. (2020). *Diaspora vs. Homeland: Development, unemployment and ethnic migration to Israel, 1991–2019*. Jerusalem: Hebrew University of Jerusalem.
- De Jong, G. (2000). Expectations, Gender, and Norms in Migration Decision-Making. *Population Studies*, 54, 307–319.
- Dekker, R., Engbersen G, Klaver J., and Vonk H. (2018). Smart Refugees: How Syrian Asylum Migrants Use Social Media Information in Migration Decision-Making. *Social Media & Society*, 4(1), 1–11.
- Erdal, M. B., and Oeppen, C. (2018). Forced to Leave? The Discursive and Analytical Significance of Describing Migration as Forced and Voluntary. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 44(6), 981–998.
- Hagen-Zanker, J., Hennessey G., and Mazzilli, C. (2023). Subjective and Intangible Factors in Migration Decision-Making: A Review of Side-Lined Literature. *Migration Studies*, 3. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/migration/mnad005>.
- Haug, S. (2008). Migration Networks and Migration Decision-Making. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(4), 585–605.
- Kleven, H. Landais, C., Muñoz, M., and Stantcheva, S. (2020). Taxation and Migration: Evidence and Policy Implications. *Journal of Economic Perspectives*, 34(2), 42–119.
- Koikkalainen, S., and Kyle, K. (2016). Imagining Mobility: The Prospective Cognition Question in Migration Research. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(5), 759–776.
- Koikkalainen, S., Lulle, A., King, R., Leon-Himmelstine, C., and Szkudlarek, A. (2022). Decision-Making and the Trajectories of Young Europeans in the London Region: The Planners, the Dreamers, and the Accidental Migrants. *Comparative Migration Studies*, 10(1), 26.
- Koikkalainen, S., Kyle, D., and Nykänen, T. (2020). Imagination, Hope and the Migrant Journey: Iraqi Asylum Seekers Looking for a Future in Europe. *International Migration*, 58(4), 54–68.
- Kuschminder, K. (2017). Afghan Refugee Journeys: Onwards Migration Decision-Making in Greece and Turkey. *Journal of Refugee Studies*, 31(4), 566–587.
- Riano, Y., and Baghdadi, N. (2007). 'Je pensais que je pourrais avoir une relation plus égalitaire avec un Européen'. Le rôle du genre et des imaginaires géographiques dans la migration des femmes. *Nouvelles Questions Feministes*, 1, 38–53.
- Schiffman, L. G., and Kanuk, L. L. (2005). *Consumer Behavior*, 8th Edition. Hoboken, N.G.: Prentice Hall, pp. 157–158.
- Simich, L., Este, D., and Hamilton, H. (2010). Meanings of Home and Mental Well-Being among Sudanese Refugees in Canada. *Ethnicity & health*, 15(2), 199–212.
- Taylor, H. (2009). *Narratives of Loss, Longing and Daily Life: The Meaning of Home for Cypriot*

- Refugees in London* (Doctoral dissertation), University of East London, U.K.
- Taylor, H. (2013). Refugees, the State and the Concept of Home. *Refugee Survey Quarterly*, 32(2), 130–152.
- Teke Lloyd, A., and Sirkeci, I. (2022). A Long-Term View of Refugee Flows from Ukraine: War, Insecurities, and Migration. *Migration Letters*, 19(4), 523–535.
- Thompson, M. (2017). Migration Decision-Making: A Geographical Imaginations Approach. *Area*, 49, 77–84.
- Tilly, C. (2011). The Impact of the Economic Crisis on International Migration: A Review, Work, Employment and Society, 25(4), 675–692.
- Van Hear, N., Bakewell, O., and Long, K. (2018). Push-Pull Plus: Reconsidering the Drivers of Migration. *Journal of ethnic and migration studies*, 44(6), 927–944.
- Young, C. Varner, C., Lurie, I., and Prinszino, R. (2016). Millionaire Migration and Taxation of the Elite: Evidence from Administrative Data, *American Sociological Review*, 81(3), 421–446.

מספר מרואיין	מגדר	גיל	מצב משפחתי	מספר ילדים	השכלה	עיסוק בארץ המוצא	עיסוק בארץ
1	גבר	44	נשוי	2	MA	רופא שיניים	אולפן + רופא שיניים
2	גבר	43	נשוי	3	MA	מהנדס	מפעל
3	אישה	25	גרופה	1	MA	עו"ד	מטפלת
4	אישה	38	נשואה	2	MA	אומנית ומעצבת	אולפן
5	אישה	41	נשואה	1	MA	פסיכולוגית, מעצבת שיער	אולפן
6	אישה	55	נשואה	2	MA	מורה לאנגלית	אולפן
7	אישה	48	גרופה	1	MA	קוסמטולוגית רפואית	אולפן
8	אישה	37	גרופה	3	BA	מורה	אולפן
9	אישה	54	נשואה	1	BA	חשבת	ניקיון + אולפן
10	אישה	70	אלמנה	2	BA	מאמנת כושר	אולפן
11	אישה	49	נשואה	2	BA	חשבת	מטפלת + אולפן
12	אישה	36	נשואה	1	MA	קרימינולוגית/זיהוי פלילי	אולפן
13	אישה	41	נשואה	3	MA	מורה	אולפן
14	אישה	27	פרודה	1	BA	מנהלת	אולפן
15	אישה	34	גרופה	1	MA	חשבת	מלצרית וניקיון
16	אישה	33	גרופה	3	BA	שיווק	אולפן
17	גבר	50	נשוי	2	MA	היסטוריון	מנקה רחובות
18	גבר	49	נשואה	3	MA	מהנדס	מפעל + אולפן
19	אישה	38	נשואה	2	BA	גנת	אולפן
20	אישה	49	נשואה	1	MA	ניהול	אולפן + קורס IT
21	אישה	40	נשואה	3	MA	אחות	אולפן
22	אישה	37	גרופה	3	BA	מורה ומחנכת	אולפן